

Emilia Karjula & Tiina Mahlamäki (toim.) Kurinalaista ja kuvittelua. Näkökulmia luovaan tietokirjoittamiseen. Turku: Tarke, ss. 46–75

Tiina Mahlamäki

Kersti Bergrothin elämäkertaa kirjoittamassa. Aistit ja kuvittelu kirjoittajan työkaluina

Miksi aiheeni on kiinnostava? Kirjailijat ja heidän elämäkertansa ovat ylipäättään kiinnostavia (mutta älä kirjoittaessasi ikinä sano, että jokin on kiinnostavaa). Kersti Bergrothin persoona kiehtoo minua; hän vaikuttaa vahvalta, omaperäiseltä, erityiseltä ja kaikesta & kaikista kiinnostuneelta. Hänen ajatusmaailmansa tai maailmankatsomuksensa, antroposofian ja kristinuskon kietoutuma kiehtoo. Ja kysymys elämän ja teosten yhteen- tai erilleenkietoutumisesta. Miten vahvasti hän verhosi elämänsä taiteella? Miten voisin raottaa tuota verhoa? – Ensimmäinen muistiinpano luovan tietokirjoittamisen kurssilla 21.9.2013

Ryhtyessäni kirjoittamaan elämäkertaa antroposofi-kirjailija Kersti Bergrothista (1886–1975) halusin tehdä sen luovan tietokirjoittamisen harjoituksia ja oppeja hyödyntäen. Halusin kirjoittaa hyvän tarinan, joka perustuu tosiasioihin.

Tietoteoksen kirjoittaminen lähtee liikkeelle olemassa olevista aineistoista, aiemmasta tutkimuksesta. Itse lähdin liikkeelle harvoista Kersti Bergrothia käsitelleistä tutkimusartikkeleista ja opinnäytteistä sekä hänen julkaisemastaan laajasta kirjallisesta tuotannosta. Jonkin verran arkistoista löytyi myös hänen lähettämiään kirjeitä. Mutta koska Bergroth eli elämänsä viimeiset vuosikymmenet hotelleissa, kevein kantamuksin, ei hänen jäämistönsä ollut suuren suuri. Hänen pitkän elämänsä varrelle jäi paljon aukkoja ja katvealueita. Siksi minun oli ryhdyttävä kokoamaan uusia aineistoja.

Uusien aineistojen kokoamista voidaan nimittää etnografiseksi aineistontuottamiseksi, joka tapahtuu kenttätyössä havainnoiden, osallistuen ja haastatteluja tehden. Bergrothin tunteneita haastateltavia oli kuitenkin saavutettavissa vain hyvin vähän, joten keskityin nimenomaan havainnointiin matkustaen eri paikkoihin, jotka olivat olleet hänelle tärkeitä. Tällöin keskeiseksi aineistontuottamistavaksi muodostui muistiinpanojen, kenttäpäiväkirjojen kirjoittaminen.

Kenttäpäiväkirja on etnografinen menetelmä, joka edellyttää tutkijan pysähtymistä pohtimaan, refleктоimaan ja kirjoittamaan omia kokemuksiaan ja tuntemuksiaan tutkimus- ja kirjoitusprosessin aikana. Viime vuosina on niin kulttuurintutkimuksessa kuin yhteiskuntatieteissä nostettu esiin myös

emootiot – niin tutkija kuin tutkittavat tuntevina ihmisinä – sekä aistit. Kenttätyö on monikanavainen tilanne, jossa käytössä tulisi olla koko aistien kirjo: näkö, kuulo, haju, tunto ja maku.

Havainnointi tarkoittaakin aineiston tuottamista tarkoilla aistihavainnoilla ja niiden sanoittamisella muistikirjaan, mutta nähdäkseni se voi tarkoittaa myös kuvittelua, sillä esimerkiksi omalla kohdallani en ole voinut havainnoida Kersti Bergrothia eri ympäristöissä, mutta voin kuvitella, miten hän on eri paikoissa elänyt, mitä hän on nähnyt ja kuullut, mitä kenties kokenut.

Emilia Karjula (2014, 164–168) kirjoittaa surrealistisen etnografian menetelmästä kaunokirjallisuuden tuottamisessa – sanottu sopii myös tietokirjoittamiseen. Tähän menetelmään sisältyy vapaa, pidäkkeetön kirjoittaminen, joka sallii mielikuvien ja yhteyksien nousemisen esiin kirjoittaessa. Vapaa kirjoittaminen on ylipäättään luovan kirjoittamisen keskeinen menetelmä, mutta etnografien koulutuksessa siitä ei juuri ole puhuttu. Karjula huomauttaa kuitenkin, että etnografian muistiinpanot saattavat olla vapaata kirjoittamista muistuttavia, melko kaoottisia ja assosioivia: ”Vaikka tutkija olisi suunnitellut etukäteen, mihin erityisesti kiinnittää huomionsa, kentän moniaistiselle kokemiselle ja sen mukanaan tuomille ennakoimattomille elementeille on aina jätettävä tilaa.” Tärkeää on pyrkiä sanoittamaan kokemansa ja kuvittelemansa sekä kirjoittaa ne ylös – muistiinpanot ovat aina subjektiivisia ja sisältävät kirjoittajan henkilökohtaisia tuntemuksia ja mielleyhtymiä, kuten Karjula muistuttaa. Näin syntynyttä aineistoa voi sitten hyödyntää tietokirjassa muun, julkaistun ja julkaisemattoman tekstimuotoisen aineiston tavoin – toki erottaen kuvitellut ja lähteisiin perustuvat asiat. Pohdin tässä artikkelissa näitä erilaisia aineistontuottamisen tapoja sekä sitä, miten olen niitä itse käyttänyt työstäessäni narratiivista tietokirjatekstiä Kersti Bergrothin elämästä.

Luovan tietokirjoittamisen ja etnografisen kirjoittamisen lähestymistavoissa on paljon yhteistä, erityisesti niissä tavoissa, joilla aineisto kootaan ja siinä tarkkuudessa, jolla tekstin todenvastaavuudesta huolehditaan sekä mahdollisesti kirjoittajan läsnäolossa kirjoitetussa. Eroja syntyy – jos on syntyäkseen – tarinan rakentamisen ja kielenkäytön tavoissa sekä tieteellisten konventioiden vaatimuksissa, kuten rakenteessa ja viittaamiskäytännöissä.

Aineiston kokoamisen vaiheista

Bergrothin ääni puhuu minulle kirjeissä, vaikka vielä epätarkasti, kielimuurin ja epäselvän käsialan takaa. Tiedän ja näen, mitä ja mistä hän puhuu, mutta en aivan tavoita sitä, miten, minkälaisella äänellä tai sävyllä hän puhuu. Hän kirjoittaa nuorelle ystävälleen, joka kirjeenvaihdon ja ystävyysyden myötä vanhenee, ehkä jotenkin saavuttaa häntä itseään.

Luovan tietokirjoittamisen kummisedäksi kutsuttu Lee Gutkind (2012) määrittelee narratiivisen tietokirjan lyhyesti ja ytimekkäästi: hyvin kerrottu, tosi tarina. Hänen mukaansa narratiivisen tietokirjan kirjoittamisen kolme toistaan seuraavaa ja osin päällekkäistä vaihetta ovat: 1) tutkimus eli jo olemassa olevien aineistojen ja aiemmin kirjoitetun läpikäynti; 2) todellisten paikkojen tutkiminen, jolloin kuvaukseen on mahdollista saada elävöittäviä ja mahdollisesti yllättäviä yksityiskohtia sekä todenvastaavuutta; ja 3) kirjoitetun kriittinen arviointi, mikä tarkoittaa sen tarkistamista, että kaikki sanottu perustuu tosiasioihin ja kuviteltu tai päätelty myös sellaisiksi ilmaistaan.

Omassakin työssäni nämä eri vaiheet kulkevat päällekkäin. Koko aineistoihin tutustumisen ja kenttämatojen sekä kirjoitusprosessin ajan pidin päiväkirjaa, johon kirjasin aineistoista tekemiäni löydöksiä sekä omia ajatuksiani ja huomioitani – kuten edellisessä lainauksessa, jossa vertasin kirjeistä lukemaani Lassi Nummen Bergrothista kirjoittamaan muistokirjoitukseen. Sekä aineistoihin että omiin kenttämuistiinpanoihini palasin kirjoitusprosessin aikana aina uudelleen arvioiden ja tarkistaen sekä uutta löytäen.

Jenni Linturi (2014) kuvaa (historiallisen) romaanin ja aineiston suhdetta samankaltaisella kolmijaolla, jonka pohtiminen mielestäni hyödyntää myös tietokirjailijaa. Linturin vaiheina ovat: taustatutkimus, rajaaminen ja syventäminen. Ensimmäisessä vaiheessa kirjoittaja tutustuu kaikkeen, mikä saattaisi liittyä tulevaan teokseen. Kyse voi erilaisten tekstien lukemisen lisäksi olla vaikkapa elokuvateatterissa istumisesta, päiväkirjan tai muistiinpanojen kirjoittamisesta, museoissa vaeltelusta, arkistoissa istumisesta, erilaisten ihmisten kanssa keskustelusta tai matkustelusta. Tietokirjailijan kohdalla tämä taustatutkimusvaihe on melko päämäärätietoista, sillä hänen tiedossaan on todennäköisesti aihe, jota tuleva teos käsittelee, käytössään rajattu aika ja tiedossaan ne paikat, joista hän aineistoaan etsii. Kaunokirjailija puolestaan saattaa tehdä taustatyötä ilman tulostavoitteita, eikä varsinainen päämääräkään ole vielä kovin tarkasti muotoutunut. (Linturi 2014, 32–33.)

Oma taustatyöni on ollut niin kirjastoissa kuin arkistoissa istumista, kirjojen, artikkelien ja kirjeiden lukemista, haastattelujen tekemistä, haastattelunauhojen kuuntelemista sekä matkustamista Bergrothin elämälle merkityksellisiin paikkoihin, joissa tein yksityiskohtaisia havaintoja niin säästä, ilmastosta, luonnosta, ihmisistä, kaduista, rakennuksista kuin erilaisista miljöistä.

Osa romaanikirjailijoista ammentaa mielikuvituksestaan, osa hankkii konkreettista ja yksityiskohtaista tietoa romaanin tapahtumapaikkojen ja -aikojen miljööstä. Linturin ohjeet miljöön

kuvaamiseksi sopivat tietokirjoittajallekin: Kuvattavien näyttämöiden pitää olla toiminnallisia, jolloin niissä tehdään asioita, ei vain istuta ja puhuta. Toiseksi, miljöön pitää edustaa, ei kuvata, jolloin yksittäisten kuvattujen kohteiden tulee kertoa aiheesta jotain yleistä. Kolmanneksi, miljöö pitää aistia, joten sitä pitää kuvata useamman kuin yhden aistin avulla. Neljänneksi miljöötä voi kuvata erilaisista tarkastelupisteistä, kokokuvasta lähikuvaan, sammakkoperspektiivistä lintuperspektiiviin. (Linturi 2014, 34.)

Itse koin tärkeänä astua sisään, asettua erilaisiin paikkoihin, tiloihin ja asentoihin kuvitellen, miten Bergroth on niissä ollut ja elänyt. Kirjoittaessani Sveitsin Dornachissa korkean vierastalon ylimmän kerroksen pienessä huoneessa pohdin Bergrothia kirjoittamassa siinä samassa tai ainakin samankaltaisessa huoneessa:

Hän on kirjoittanut sängyssään, mutta ehkä myös joskus juuri näin kuin minä, kirjoituspöydän ääressä, hartiat hiukan kumarassa, jalat sinne tänne asettuneena kiihkeästi sanasta toiseen kiiruhtaen, riviltä toiseen edeten. Ehkä hänenkin ikkunansa oli hiukan raollaan, niin että raikas ilma pääsee sisään. Mutta ei niin auki, että huoneeseen tulisi kylmä. Toivottavasti hänelläkin oli villasukat jalassa, kun hän kuuli sateen ropinan ja ajoittaisen mustarastaan laulun. Ja kun hän nosti katseensa kirjoittamastaan, hän näki veden tippuvan kastanjapuun lehdiltä. – Muistiinpanot, Dornach 15.5.2015

Useimmista romaaneista ja tietokirjoista poiketen narratiivisessa tietokirjassa kirjoittajalla on lupa olla läsnä tekstissä. Tällöin kuvattava asia, tapahtuma tai henkilö tulee kuvatuksi kirjoittajan omien henkilökohtaisten näkökulmien ja lähestymistapojen lävitse. Tämä tuo vahvasti esiin sen, että totuus on aina suhteellista – mutta tarkistettavissa olevat faktat on kirjoittajan tarkistettava. (Gutkind 2012.)

Taustatutkimuksen edetessä – oli kyse sitten tutkimuksesta, romaanista tai tietokirjasta – aineistoa kertyy aina liikaa. Siksi onkin tärkeää rajata käsiteltävä aihe sen kokoiseksi, että se on mahdollista tekeillä olevan tekstin puitteissa käsitellä ja ratkaista. Elämäkerrassa käsittelyssä on koko elämä, jolloin ratkaistavaksi tulee, mitä ottaa mukaan, mitä jättää pois.

Jenni Linturille rajausta tarkoittaa hiukan eri asiaa kuin tutkimuksen tekijälle. Hänelle rajausta – kirjoittamisen toinen vaihe – on teoksen kehys, se sapluuna, jonka lävitse koottu materiaali siivilöidään. Kehys voi olla ongelma, jolloin teoksessa pyritään vastaamaan johonkin kysymykseen. Useimmiten romaaneissa kehyksenä toimii kuitenkin tarina tai juoni – ja niitten avulla voi rakentaa myös tietoteoksen kehystä. (Linturi 2014, 39–43.) Elämäkerrroissa kyse voi olla suoraviivaisesta syntymästä kuolemaan kulkevasta tarinasta, mutta myös kehityskertomuksesta tai vaikeuksien kautta

voittoon kulkevasta juonikuviosta. Kehystämiseen liittyviä kysymyksiä tietokirjoittamisessa ovatkin: Minkälaisen tarinan haluan kertoa? Mutta myös: miten itse olen tekstissä läsnä?

Tässä artikkelissa tarkastelen erityisesti edellä mainituista jaotteluista Gutkindin keskimmäistä ja Linturin ensimmäistä vaihetta. Miten taustatutkimuksella rakennetaan kuvaa ja kootaan tietoa erilaisista miljöistä ja sitä, miten tuota aineistoa voi tuottaa etnografisella otteella: kokemalla, aistimalla ja kuvittelemalla.

Kentällä silmänä ja ruumiina

Plaza-hotelli näyttää parhaat päivänsä jo ohittaneen, vaikka ei sitä rähjäiseksi tai rapistuneeksi voi sanoa. Mutta ei se enää ole Grand Hotel, kuten Kersti Bergrothin siellä asuessa. Sen ohitse voisi helposti kävellä, jos huomio on kiinnittynyt muualle, vaikka vinosti vastapäätä olevaan kirkkoon. Hienosti pukeutunut portieeri tosin näyttää edelleen ovella päivystävän. Sisäpuolelta hotelli on juuri niin upea kuin mitä Bergroth on kuvannut. Upottavia punasamettisia nojatuoliryhmiä. Valtavia kukkalaitteita, kattokruunuja. Marmoriportaat, joiden juurella suuri marmorinen leijona. – – Pehmeät matot ovat aavistuksen kuluneet, mutta paikka henkii menneen ajan loistoa. – Muistiinpanot, Rooma 7.1.2014

Etnografia käsittää sekä aineiston muodostamisen eli monimuotoisen ja prosessimaisen kenttätöön että itse kirjoittamisen. On kuitenkin muistettava, että kenttä ei tarkoita jotain tiettyä paikkaa, vaan kenttä on juuri siellä ja juuri silloin, kun pysähdymme pohtimaan ja tuottamaan aineistoa. Kenttä voi sijaita lähellä tai kaukana, mutta myös useassa eri paikassa, jolloin puhutaan monipaikkaisesta etnografiasta. Ja kun tutkittava Kersti Bergrothin tavoin on elänyt paitsi eri paikoissa myös eri ajassa tai oikeastaan eri ajoissa kuin hänestä kirjoittava, voidaan puhua myös moniaikaisesta ja -paikkaisesta etnografiasta, matkoista eri aikoihin ja paikkoihin, erilaisiin aikatiloihin. (Ks. esim. Kouri 2015, 22–24.)

Itse matkustin aineistoa kootessani fyysisesti Helsinkiin, Viipuriin, Dornachiin ja Roomaan, kuten edellä olevassa muistiinpanossa. Mutta ajallisesti matkustin vaikkapa 1800-luvun Viipuriin ja Antreaan, joissa Bergroth vietti lapsuuttaan, 1900-luvun alun sekä sota-ajan Helsinkiin, 1950–1960-lukujen Roomaan sekä Sveitsiin 1900-luvun eri vuosikymmeninä. Lukemieni kirjeiden ja kirjojen välityksellä kenttäni laajeni ajallisesti ja paikallisesti vieläkin kauemmas ja useampiin paikkoihin.

Useimmiten etnografiaa tehdään tutkittavien keskellä, mutta etnografisella asenteella voi lähestyä myös tutkimuskohteita, jotka eivät ole enää havainnoitavissa tai jotka välittyvät vain teksteissä.

Pyrkimyksenä on kuvata ja tehdä ymmärrettäväksi tutkittavien elämää, kokemuksia ja tapoja, joilla he rakentavat elämäänsä merkitykselliseksi. Kyse on tutkimuskohteen ajatusmaailman välittämisestä sellaisena, että lukija voi sen ymmärtää ja mahdollisesti samastua siihen. Etnografiassa korostetaan dialogisuutta, vuorovaikutusta tutkijan ja tutkimuskohteen välillä. Mutta tutkimuskohteen ollessa tavoittamattomissa, dialogisuus rakentuu kirjoittajan mielessä, mielikuvituksessa ja muistiinpanoissa – elämyksiin, kokemuksiin ja aineistoihin pohjautuen ja vuorovaikutuksessa aineistojen ja kirjoittajan välillä. Tällainen erilaisten tekstien ja arkistoaineistojen kanssa käyty vuoropuhelu nähdään myös osana kenttätöitä. (Ks. esim. Kouri 2015; Pöysä & Järviluoma & Vakimo 2010; Lappalainen et al. 2008.) Siksi olin kentällä myös kotona lukiessani ja kirjoittaessani:

Kersti Bergroth oli sanatyöläinen, kirjallisen kentän moniottelija samalla tavalla kuin moni nykykirjailija. Hän kirjoitti koko ajan: värssyjä, runoja, pakinoita, näytelmä- ja elokuvakäsikirjoituksia ja romaaneja, tietokirjoja ja esseitä, aforismeja. Jos Bergroth eläisi tänään, hän kirjoittaisi blogia elämästään Roomassa ja twiittaisi näkemyksiään eurooppalaisesta kirjallisuudesta ja kulttuurista. – Muistiinpanot kotona 22.3.2014

Etnografian tekemisessä painotetaan kenttäpäiväkirjan – tai pikemmin kenttäpäiväkirjojen – kirjoittamista tärkeänä osana tutkimuksen tekoa. Erityisesti autoetnografiassa – tutkimuksessa, jossa myös omat kokemukset ovat tutkimuksen kohde – kenttäpäiväkirjoista tulee keskeinen osa tutkimuksen aineistoa. Paikantumista ja reflektointia painottava nykytutkimus näkee ensiarvoisen tärkeänä sen, että tutkija kirjoittaa, kirjaa ylös kenttätöitä tehdessä syntyneet kokemuksensa ja ajatuksensa. Kuunneltuani Bergrothin haastattelunauhan ja tehtyäni siitä muistiinpanoja, kirjoitin:

Kenttäpäiväkirjaksiko pitäisi kutsua tällaista pohdintaa haastattelujen äärellä? Bergrothin puheen, äänensävyn ja äänenpainojen, maneerien, sanavalintojen kuunteleminen tuo hänet lähemmäksi, ja hän puhuu minulle, elämäkertansa kirjoittajalle. Nyt kun olen jo jonkun aikaa tehnyt matkaa hänen kanssaan. Matkanteon käydessä intensiivisemmäksi hän alkaa puhua minulle. Ja minä kuulen. – Muistiinpanot kotona 31.3.2014

Joskus kokemuksiin kuuluvat myös unet, kuten itselläni matkalla Dornachissa, Sveitsissä:

Levoton, katkonainen yö täynnä antroposofiaa ja Bergrothia. Merkittäviä yhteyksiä ja oivallettuja asioita, joita en aamulla muista. Mieli on niin täynnä koettua, että se ei jätä rauhaan yöksi. Tai, kuten Rudolf Steiner sanoo, se työstää päivän kokemuksia, kunnes rauhoittuu aamuksi. – – Aamun sarastuksen jälkeen lintujen moniääninen kuoro on

säestänyt untani. Ehkä se teki aamun unistani levollisempia. Vuorossa on päivä arkistossa. En yhtään tiedä, mitä tulen löytämään. – Muistiinpanot, Dornach 12.5.2015

Kenttätöitä tekeekin kokonainen ihminen, ei vain näkevä ja rationaalisesti ajatteleva pää. Paikalla ollaan paitsi silminä myös ruumiina, kuten uskontotieteilijä Terhi Utriainen (1996) on Aunuksen Karjalassa tekemäänsä kenttätöitä kuvannut. Ruumis – tiettyä sukupuolta, etnisyyttä tai ikää kantavana – elää, kokee ja on moniaistisesti läsnä.

Aistit avoinna

Kylässä tai lähiympäristössä kävellessä ajoittain kuuluu autojen hurinaa, mutta ne eivät hallitse äänimaisemaa, eivätkä sitä ole tehneet aiempinakaan vuosikymmeninä. Rakentamisen ääniä kuuluu sieltä täältä. Rakentamista täällä on tapahtunut aina, joten siihen kuuluvat naputukset, koputukset ja muut työn ja työntekijöiden äänet ovat olleet täällä tuttuja läpi 1900-luvun. – – Dornachin kylä ei ole tyhjä eläimistä, vaikka sijaitseekin aivan suurkaupunki Baselin kyljessä. Hiljaisia eläimiä, kuten pihoilta toisille kuljeskelevia kissoja tai häkeissään ruohoa mutustavia kaneja on paljon. Mutta joillain pihoilla on myös vapaana, tosin aidatulla alueella, kuopsuttavia ja kotkottavia kanoja. Ehkä joku kukkokin ajoittain kiekaisee. – – Matkustaessani Pohjolan kylmästä keväästä tänne eteläiseen tai keskiseen Eurooppaan, ensimmäinen havainto on kirkkaan valon ja pehmeän lämmön yhteisvaikutus. Havainto on liian heikko ilmaisu, valo ja lämpö iskevät tajuntaan, paiskautuvat mieleen, kietovat itseensä. – Ote blogikirjoituksesta ”Aistikirjoittamista” 18.5.2015

Vaikka kenttätöiden ohjeistuksissa on korostettu tarkkojen ja systemaattisten havaintojen tekemistä käsillä olevassa tilanteessa, ei siinä perinteisesti ole kiinnitetty huomiota tutkijan aistien välittämään informaatioon kuin aivan pinnallisessa mielessä. Kuitenkin moniaistinen havainnointi sekä havainnoijan oman ruumiin ja mielen tuntemusten tarkkailu olisi tärkeää. Voidaan jopa ajatella, että ilman niitä havainnointi on puutteellista. Myöskään epämukavien tai negatiivisten tuntemusten huomioimista ei tulisi välttää. Kyse on viime kädessä tutkimuksen etiikasta. Esimerkiksi Janne Juhana Rantala kuvaa kenttätönsä aikana kokemiaan voimakkaita ruumiillisia tuntemuksia, uupumuksen puuskia sekä ahdistusta ja hengen salpautumista jonkun kysellessä hänen tutkimuksensa aiheesta tai tekemisestä. (Rantala 2010, 261–263.)

Rantala huomauttaa, että kuten koko kulttuuristamme myös etnografisesta tutkimuksesta on löydettävissä visuaalisuuden vääristymä, näköaistin tuottaman informaation painottuminen muiden

aistien jäädessä syrjään. Tämä toki juontaa juurensa jo antiikin aikaiseen aistien hierarkiaan, jossa huipulla on näköaisti, kun taas kosketus-, maku-, ja hajuaistit nähdään alkeellisempina aistimisen muotoina. (Rantala 2010, 265–266.)

Ongelma näkyy myös etnografisessa kirjoittamisessa, jossa on keskitytty erityisesti näköaistin, osin myös kuuloaistin tuottaman informaation kuvaukseen. On vaikeampi sanoittaa haju-, maku-, tunto- ja kipuaistin tuottamia havaintoja, ainakaan kovin konkreettisin käsittein. Tällöin väkisinkin siirrytään luovaan kirjoittamiseen, metaforien käyttöön, symboliseen kieleen, adjektiivien tarkkaan valintaan.

Toki sama koskee tarkkaa ja yksilöllistä nähdyn ja kuullun kuvaamista. Jos opinnäytteissä onkin useimmiten viisaampaa pitäytyä mahdollisimman realistisessa kuvauksessa, voi luovassa tietokirjoittamisessa venyttää kielen rajoja, lisätä tarinallisuutta ja draamallisuutta tai kuvata tapahtumia kohtauksittain. Myös tutkittavien omat aistikokemukset tulisi ottaa vakavasti ja tekstiin mukaan, milloin niitä on saatavilla. Mutta jos kirjoittamisen kohteena on menneisyys, suoria aistikuvauksia ei välttämättä ole tarjolla. Silloin kirjoittaja-tutkijan on asemoitava omat aistinsa mahdollisimman herkeksi, keskityttävä näkemään, kuulemaan, tuntemaan ja kirjoitettava aistikokemuksensa tarkasti ylös. Myös tietokirjoittamisessa todellisuutta voi ja pitää kuvata yhtä monipuolisesti ja moniaistisesti kuten kaunokirjallisuudessa. Janne Juhana Rantala (2010, 273–274) kuvaa ruumiillista aistikokemusta, joka syntyy hänen ollessaan osa oom-mantraa resitoivaa ryhmää:

Aluksi hyvinä alkaa sattua kurkkuun ja seuraa jopa lievästi pyörryttävä hapenpuutoksen tunne. En saa tuotetuksi kovinkaan pitkäkestoista ääntä. Harjoituksen myötä hyvinäni vähitellen kuitenkin pitenee moninkertaiseksi ja ääneni sujahtaa harmonisemmin yhteisöllisyyttä henkivän mantran osaksi. Tässä vaiheessa alan kokea hyvinän hyvin rentouttavaksi. Huomaan kuinka hengitys rauhoittuu, ruumis lämpenee ja lihasjännitykset vähenevät ensin vatsassa, rintakehässä, palleassa, kurkussa, kasvoissa ja koko yläruumiissa ja sitten lämmin rentous mantra mantralta leviää muuhunkin ruumiiseen. tunnen nyt selkeämmin oman ruumiini ja kuinka vierustoverini kädet lämpenevät. [...] Joskus tunnen, että jalat irtoavat maasta. Toisinaan ne tuntuvat kasvattavan juuret alleen. Myöhemmin kuulen, että tuntemusta kutsutaan maadoittumiseksi. Kokeilen sulkea silmäni ja tunnen voiman humahtavan selkiemme takaa nuotion ylle, missä se muodostaa äänestä ja väreistä tihentyvän pilarin.

Rantala huomauttaa, että vasta kun tutkija itse kokee jotain tällaista ja reflektoi kokemaansa, pystyy hän lähestymään ymmärrystä haastateltavien lausumasta ”mielettömästä voiman tunteesta”. Näin ymmärrän itsekkin etnografian ja autoetnografian – osallistumisen, havainnoinnin, omien kokemusten reflektoinnin ja käyttämisen osana aineistoa – merkityksen tietokirjoittamisen aineistohankinnan menetelminä. Metodologisesti se voidaan nähdä hermeneuttisena tiedonintressinä, pyrkimyksenä siihen, että tutkijan ja tutkimuskohteen ymmärryksen horisontit tulevat mahdollisimman lähelle toisiaan (ks. esim. Mahlamäki 2005).

Kirjoittajan ja tutkimuskohteen limittyminen

Luen Rudolf Steinerein *Henkisen tiedon tietä* puutarhan riippumatossa. Yritän lukea sitä avoimin mielin ja suhteuttaen sitä Bergrothin ajatuksiin ja teksteihin. Bergroth kernaasti opettaa muita henkisillä poluilla, mutta kunnioittaa toisen vapaata tahtoa, kuten Steiner sanoo. Ja kirjoittaa yksinkertaisia asioita ihmiselle, joka on vasta lähdössä kulkemaan henkistä tietä. Mitä ja miten hän kirjoittaisi minulle? – Muistiinpanot, kotona 2.7.2014

Autoetnografia on tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen tekemisen tapa, jossa tutkijan omat kokemukset ja ajatukset ovat tutkimuksen yksi tai jopa ainoa aineisto. Koska autoetnografia tapahtuu suurelta osin tutkijan omassa mielessä ja kehossa, on paikantuminen ja reflektointi tärkeä osa tutkimusentekoa. Paikantumisella tarkoitan sen pohtimista ja lukijalle kirjoittamista, mistä lähtökohdista tutkimustaan tekee, mistä asennosta ja asemista aineistoaan lähestyy. Omassa työssäni minun piti erityisesti pohtia suhdettani antroposofiseen maailmankatsomukseen ja Rudolf Steinerein ajatteluun, minkä koin pitkään melko vaikeana. Runsaasti autoetnografista tutkimusta tehneen Johanna Uotisen mukaan paikantumista on

se, että kirjoitan paitsi henkilökohtaista kokemuksiin pohjaavaa tekstiä, myös asemoin tutkimuksen ja itseni positionaalisen tiedon hengessä. Tutkimus perustuu siis ennen kaikkea tietoiselle ja auki kirjoitetulle, tuotettua tietoa kontekstualisoivalle asettumiselle tiettyyn paikkaan ja tilanteeseen, josta katson ja teen työtäni. (Uotinen 2010, 178–180.)

Autoetnografian olisi paitsi hallittava myös pyrittävä murtamaan perinteinen realistinen etnografinen tekstikirjoittamisen tapa ja hyödynnettävä esimerkiksi kaunokirjallisia keinoja. Uotinen korostaa, että autoetnografisen tekstin tulisi olla taiteellisesti laadukasta, sellaista, että se herättää lukijassaan

tunteita, koskettaa tätä syvästi ja aidosti. (Uotinen 2010, 180–181.) Tämä vaatii tekijältä paljon, mutta kertoo siitä, että autoetnografinen teksti edellyttää luovan kirjoittamisen välineitä, asennetta ja otetta.

Autoetnografi joutuu kysymään, miten kirjoittaa omista tunteistaan tavalla, joka herättää lukijassa vastakaikua tai tunteen kokemusten samankaltaisuudesta. Autoetnografisessa kirjoittamisessa puhutaankin evokatiivisuudesta eli älyllisen ja emotionaalisen vastakaiun nostamisesta kuulijoissa tai lukijoissa, minkä nähdään erottavan autoetnografian muista etnografian lajeista. Se voi erottaa myös narratiivisen tietokirjan perinteisemmästä tietoteoksesta. Tunnetilojen nostattamisen odotus on tosin voinut saada aikaan myös sen, että lukija nolostuu tai tuntee myötähäpeää liiallisesta ongelmien tai tuntemusten vyöryttämisestä. (Uotinen 2010, 181.) Kun elää eristyksissä keskittyen vain tutkimuskohteeseensa, voi löytää ehkä liikaakin yhdenmukaisuuksia itsensä ja tutkittavan välillä:

Olenko minä täällä saaren rauhassa ja yksinäisyydessä, vetäytyneenä työntekoon vähän samankaltaisesti kuin Bergroth? Tosin hän asui täyshoitoloissa ja perheissä, joilta sai ruuan, mutta kuitenkin rauhassa ja luonnon helmassa. Rauhaan hän hakeutui kirjoittamaan. Rauhaan ihmisiltä ja vaatimuksilta. Vasta yksinäisyydessä ja luonnon lähellä hänellä oli tilaa kirjoittaa. Vaikka hän taisi kuitenkin pääosin kirjoittaa kaupungeista ja kaupunkilaisista – itsekin oli kaupunkilaislapsi – myös luonto oli tärkeä; lapsuuden ja nuoruuden kesät Antreassa, Vuoksen rannalla. Metsän ja mahtavan joen vaikutuspiirissä. Hänessä oli ne molemmat puolet. – Muistiinpanot mökillä 19.7.2014

Aivan kaikkia muistiinpanoja ei siis tarvitse käyttää aineistona. Samankaltaista myötähäpeää saattaa herättää kirjoittajan liiallinen syventyminen omiin tunteisiin, mielentiloihin ja elämyksiin. Tärkeää onkin kontekstualisoida koettu ja asettaa se oikeisiin mittasuhteisiin. Se tapahtunee parhaiten käyttämällä myös muuta aineistoa kuin itse koettua. Kirjoittaessa tulisi säilyttää tasapaino autoetnografisen materiaalin ja aineiston tarjoaman materiaalin välillä. Ja vaikka omia kokemuksiaan voi hyödyntää kirjoittaessaan, ei pidä olettaa, että kaikki kokevat ja tuntevat samoin. (Uotinen 2010, 182.)

Autoetnografista kirjoittamisen tapaa olen Kersti Bergrothin elämäkertaa kirjoittaessani yrittänyt tavoittaa kirjoittamalla paitsi näkemääni, kokemaani ja ajattelemaani muistikirjoihin myös julkaisemalla blogitekstejä, joissa pohdin kokemuksiani ja joskus myös oivalluksiani kenttä-, arkisto- ja kirjoitusmatkoillani sekä kotona kirjoittaessani. Blogitekstit mahdollistavat lyhyemmän, omakohtaisemman ja kevyemmän tavan kirjoittaa kuin pitkät artikkelit tai tutkimustekstit. Blogitekstien avulla voi testata erilaisia kirjoittamisen tapoja – asiatekstiä, kevyempää ja

omakohtaisempaa kirjoittamista, muistelua, kannanottoja ja jopa pakinatyyliä – ja jakaa yksittäisiä oivalluksen ja innostuksen hetkiä pitkän kirjoitusprosessin aikana (blogikirjoittamisesta ks. myös Tairan artikkeli tässä teoksessa). Hieman kevyempään tyyliin kirjoitin blogitekstin kokemuksistani Dornachin arkistoissa:

Seuraavaksi suuntasimme Rudolf Steiner -arkistoon, jonka ikkunasta avautui uskomattoman upea näkymä kohti kaukana häämöttävää, jurakaudelta peräisin olevaa vuoristoa. Se olikin parasta, mitä arkistolla oli tarjota. Innokas ja avulias arkistonhoitaja toki teki kaikkensa, mutta löysi vain muutamia kirjekuorellisia suomalaisten Rudolf Steinerille lähettämiä kirjeitä. Hän etsi aineistoa paitsi maan myös kaupunkien nimillä. Helsinki, Turku tai Viipuri eivät tuottaneet tulosta, joten hän toi meille lohdutukseksi kansion Norjasta. Sekään ei juuri auttanut. Kävimme kuitenkin kiltisti kaikki materiaalit lävitse ja opimme paljon salaperäisestä paroni Walleenista ja saimme lukea Pekka Ervastian henkisen polun kiemuroista. Pääsimme selville myös niistä keskusteluista, jotka edelsivät Rudolf Steinerin suomenvierailuja ja koskivat lähinnä käytännön järjestelyjä. Rudolf Steiner -arkiston käyttäminen oli kallista, ja aineistoja koskivat samat, tiukat säädökset kuin Goetheanumissa. Otimme kuvia toisistamme ja upeasta maisemasta. – Ote blogitekstistä ”Salatieteiden ytimessä – Goetheanum ja arkistot”, 15.5.2015

Blogitekstejä voi soveltaen myös hyödyntää varsinaisessa tietotekstissä. Jotkin osat tätä nyt kirjoittamaani artikkelia ovat olleet alun perin blogitekstejä.

Tietokirjan rajattomat mahdollisuudet

Minulla on aikaa vain yksi keväinen viikko käytössäni, joten joudun kuvittelemaan muut vuodenajat. Joudun kuvittelemaan paitsi vuodenvaihteen myös vuosikymmenten muutokset, sillä Bergroth vieraili täällä 1920-luvulta asti aina 1960-luvulle, mahdollisesti 1970-luvun alkuun. Sinä aikana ehti tapahtua paljon. – Ote blogikirjoituksesta ”Aistikirjoittamista”, 18.5.2015

Mitä yhteistä nykyisyyden ja menneisyyden havaitsojilla on? Mitä eroa on nykyaikaan tai menneisyyteen kurottavan kenttätöön välillä? Sitä olen kysynyt itsekin ja katsonut, että molemmissa tapauksissa on välttämättä kurottauduttava nykypäivän lukijaa ja hänen kokemusmaailmaansa kohti.

Anna Kortelainen toteaa (ks. hänen artikkelinsa tässä teoksessa), että tietokirjaa kirjoitettaessa mahdollisuudet ovat rajattomat. Tietokirjan aiheet, näkökulmat, lähestymis-, toteuttamis- ja

kirjoittamistavat ovat kirjoittajan vapaasti valittavissa ja varioitavissa. Kun puhutaan tietokirjoittamisesta, puhutaan tietysti siitä, miten kirjoittaja pyrkii kirjoittamaan mahdollisimman todenmukaista tekstiä. Mutta kun tietokirjoittamiseen lisätään käsite narratiivinen tai luova, puhutaan kirjoittamisen tavasta, pyrkimyksestä kirjoittaa sanottava juonelliseksi tarinaksi, sanataiteellisten tai kaunokirjallisten keinojen käyttämisestä: tarinallisuus, kohtauksesta toiseen etenevä kerronta, dialogit, asioita ja tapahtumia ei niinkään selitetä vaan näytetään ja ehkä myös perinteisten tai odotettujen rakenneratkaisujen välttäminen tai niiden rikkominen. (Ks. esim. Gutkind 2012.)

Mainio esimerkki narratiivisesta tietokirjasta on Mia Kankimäen *Asioita jotka saavat sydämen lyömään nopeammin* (2013). Kankimäki on valinnut tutkimuskohteekseen japanilaisen *Tyynynaluskirjaksi* nimetyn tekstin, jonka kirjoittajasta, Sei Shongonista, hän ryhtyy ottamaan selkoa: Kuka ja minkälainen tämä tuhat vuotta sitten elänyt hovinainen oli? Miksi hän kirjoitti tuon tekstin, joka on kuin sekoitus päiväkirjaa ja blogitekstiä? Mikä oli tekstin tarkoitus ja miksi se edelleen, tuhannen vuoden päästä, puhuttelee ja tuntuu tuoreelta?

Kankimäki kuvaa teoksen alussa lähtevänsä vuorotteluvapaalle työpaikastaan kustannustoimittajana ja anovansa apurahoja kirjoitushankkeelleen. Hän toimii kuten tietokirjan kirjoittajat yleensäkin: tutustuu alan kirjallisuuteen, lukee saatavissa olevia tutkimuksia, perehtyy alkuperäislähteisiin, penkoo kirjastoja, museoita ja arkistoja.

Mutta koska *Tyynynaluskirjasta* on olemassa hyvin vähän tutkimuksia ja vielä vähemmän alkuperäislähteitä – itse asiassa ei ole edes alkuperäistä käsikirjoitusta, eikä kirjoittajan nimestäkään olla varmoja – Kankimäki pyrkii eläytymään 1000-luvulla eläneen japanilaisnaisen maailmaan ja kokemuksiin. Tämän ja toki myös lähteiden ja aineistojen saatavuuden vuoksi hän matkustaa Kiotoon. Kankimäki ajaa kirjassaan takaa kauan sitten kadonnutta maailmaa. Mutta paljon oli vielä jäljellä samaa:

On vuoret, täsmälleen samoilla paikoilla, auringonlaskussa purppuraiset, kerrokselliset ja rosoiset kuin erisävyisistä ohuista silkkipapereista leikatut ja päällekkäin asetellut. On vuorilta sateen jälkeen nouseva usva kuin leiritulien savut, on joki, kurjet joella, ja varikset, korpit ja haukat, kyllä ne varmaan siellä jo tuhat vuotta sitten kaartelivat. On auringonlaskut, ilmansuunnat, tuulet, riisiviini, kirsikkapuut ja visteriat. On ilmasto, kesän tuima kuumuus kuin vihaisen löylynheittäjän jäljiltä, syksyn tulenhehkuiset vaahterat, sade joka valuu putouksena kuin Heian-naisten tukka, sellainen kosteus, ettei kylpyhuoneeseen jätetty pyyhe kuivu ikinä. On täysikuu, ruutukaava ja temppelien nimet, ja jos seisoo Hiei-

vuorella ja katsoo alas laaksoon, näkee täsmälleen saman vuoriston ääriviivat taivasta vasten. (Kankimäki 2013, 348–349.)

Kirja on kertomus siitä moniin suuntiin polveilevasta matkasta, jonka Kankimäki teki etsiessään vastauksia Seitä koskeviin kysymyksiin. Matkan alussa hänestä tuntui, kuin Sei olisi puhunut juuri hänelle. Ehkä siksi teos on kirjoitettu Seille. Se on kuvaus siitä, miten samanlaisia kirjoittaja ja hänen tutkimuskohteensa loppujen lopuksi olivat, ja siitä, miten kysymykset ja vastaukset matkan aikana muuttuivat aivan toisenlaisiksi. Sen enempää Sei kuin Miakaan eivät olleet samoja kuin matkan alussa. Lukija lähtee leikkiin mukaan ja lukee Kankimäen tekstiä autenttisenä kokemusten välittäjänä, autoetnografisena kuvauksena kenttämatkasta Japaniin. Mutta kuka on teoksen kirjoittava minä? Voimmeko luottaa siihen, että teos on paitsi hyvin kirjoitettu myös tosi tarina?

Tuhat vuotta myöhemmin

Tutustuin Kankimäen teokseen vasta keväällä 2015, jolloin huomasin, miten hänen osallistuva, eläytyvä ja kokeva metodinsa muistutti monelta osin omaa tapaani kulkea Kersti Bergrothin jäljillä. Koska en voinut haastatella Kersti Bergrothia tai havainnoida hänen elämäänsä, kuljin hänelle merkittävissä paikoissa ja tärkeillä seuduilla. Matkustin talviseen Roomaan, keväiseen Sveitsiin ja (Kankimäen teoksen lukemisen jälkeen) kesäiseen Karjalaan. Pyrin kulkemaan tarkasti haistellen, maistellen, kuunnellen ja katsellen. Pyrin eläytymään hänen kokemaansa ja sitten, pyrin sanoittamaan oman kokemukseni. Pyrin kehittämään omaa kirjoittamistani kohti aistivoimaisempaa ja yksityiskohtaisempaa muotoa. Pyrin toimimaan välittäjänä hänen kokemustensa ja minun tulevien lukijoitteni välillä.

Myös minä olen halunnut kokea samoja asioita kuin Kersti Bergroth, aistia samoja tuoksuja, kuulla samoja ääniä. Minun tehtäväni on ollut helpompaa kuin Kankimäen, olenhan elänyt tutkimuskohteeni kanssa samaa 1900-lukua. Käytössäni on myös runsaasti Bergrothin kirjoittamia kirjeitä ja julkaisemia teoksia, joten minulla on pääsy hänen ajatusmaailmaansa ja osin myös aistimaailmaansa. Minun on myös mahdollista lukea muiden kuvauksia hänestä, kuulla hänen puhettaan haastattelunauhoilta sekä haastatella joitakuita hänet tunteneita ihmisiä. Kun kuljin kesäkuussa 2015 Viipurissa, pohdin, mitä on vielä jäljellä edellisen vuosisadan vaihteen kaupungista, jossa Bergroth vietti lapsuutensa ja nuoruutensa:

Samaa on lämmin ja lempeä ilmasto, samaa on kasvillisuuden vehreys, samaa on meren läheisyys, kauneus ja voima, erilaiset kasvat. Samaa on 800-vuotias linna, pyöreä torni, koulutalot ja monet tai ainakin osa kivitaloista. Samoja ovat torit, vaikka

niiden käyttö on muuttunut. Samoja ovat kadut, niiden suunta, pituus ja suhde toisiin katuihin. Samoja ovat puistot, pitkät puurivistöt, suorat käytävät, vihreys ja vehreys. Sama on karjalainen luonteenlaatu, jonka selvittämiseen minulla on vielä matkaa. – Muistiinpanot, Viipuri 23.6.2015

Mutta miten kirjoittaa omat kokemukset tai aistimukset osaksi lopullista tekstiä? Milloin kirjoitan itseni – silmänä ja ruumiina – tutkijan ominaisuudessa mukaan ja milloin liitän aistimukseni ja elämykseni osaksi kohdehenkilön elämän kuvausta?

Osallistuvaa havainnointia ja luovan tietokirjoittamisen harjoituksia

Aurinkoinen Rooma toteutti tänään nimensä. Kirkas, terävä aurinko paistoi korkealta syvän siniseltä ja pilvettömältä taivaalta. Oli niin lämmin, että saattoi istua katukahvilaan juomaan aamiaiscappuccinot. Eilisestä sateesta vielä kosteat kadut kiiltelivät. Ihmiset availivat takkejaan ja löysäsivät kaulahuivejaan. Miehet – harmaantuneet ja viiksekkäät – käänsivät tuolinsa kohti aurinkoa ja avasivat lehtensä. – Muistiinpanot, Rooma 6.1.2014

Rooman-matkallani tammikuussa 2014 kuljetin muistikirjaani mukani kaikkialla ja pysähdyin aika ajoin kirjoittamaan. Muistiinpanoni olivat kuitenkin vielä hapuilevia ja minun oli hankala sijoittaa Kersti Bergrothia niihin tilanteisiin ja paikkoihin, joissa itse kävin, niihin tunnelmiin joita itse koin. Etsin häntä, mutta en välttämättä löytänyt. Muistiinpanoistani oli silti hyötyä, sillä niiden avulla saatoin käydä vuoropuhelua Bergrothin Roomasta kirjoittamien esseiden ja matkaoppaan kanssa.

Toukokuussa 2015 matkustin Sveitsin Dornachiin. Siellä sijaitsee Yleisen Antroposofisen Seuran päämaja Goetheanum, jossa Kersti Bergroth aktiivisena antroposofina vieraili säännöllisesti 1920-luvulta alkaen aina 1970-luvun alkuun. Hän kävi paikassa eri vuosikymmeninä, eri vuodenaikoina ja vanheni alle 30-vuotiaasta yli 80-vuotiaaksi. Myös Dornach ja Goetheanum muuttuivat suuresti näiden vuosikymmenten aikana. Kaikkea tätä muutosta en omalla matkallani pystynyt tavoittamaan, mutta etsin Kankimäen tapaan asioita, jotka minua ja Bergrothia yhdistävät, asioita joita olemme molemmat siellä kokeneet. Keskityin kuuntelemaan, ja erittelemään kuulemaani. Keskityin myös kirjoittamaan moniaistisesti.

Kevään ja kesän äänimaisema on täynnä monenkuuloista lintujen laulua, pikkulintujen sirkutus muodostaa yhtenäisen äänivallin, jossa päällimmäisenä soivat mustarastaan huilun monimutkaiset kuviot. Yhtenäinen äänimaisema katkeaa ajoittain korpin rääkäisyyn. Jos kuuntelee oikein tarkkaan, voi kuulla myös kyyhkysen kujerruksen tai

tikan naputuksen. Kirjoittaessani tätä huoneeni ikkunan edessä kuulen myös korppien siipien viuhkaisut niiden lähtiessä lentoon talon katolta tai viereisistä puista. Lintujen ääni on niin jatkuvaa, ettei sitä aina edes huomaa. Yön pimeiksi tunneiksi se taukoaa, jolloin vuoroon pääsee kaskaiden korkeana kulkeva sirtytys ja vinkuna, joka säestää kulkua illan hämärissä.

Vuorten rinteillä laiduntaa hevosia, joiden laukka ja pärskähtelyt kuuluvat kauas. Mutta tasaisemman äänimaiseman rakentavat märehähtävien nautojen kauloissa riippuvat kellot, jotka pitävät taukoamatonta kalkatusta. Tuo kalkatus on varmaankin kaikunut Alpeilla jo vuosisatoja. – Muistiinpanot, Dornach 17.5.2015

Kaikkiin edellä mainittuihin äänimaisemiin liittyy näköhavaintoja, jotka ovat hallitsevia aistimuksia ja helpoimmin kuvattavaksi nousevia. Pyrin sisällyttämään tekstiin omien tuntemusteni lisäksi myös informaatiota. Hajut ja ihon tuntoaistimukset jäävät helposti huomaamatta tai kirjaamatta ylös. Koetin tavoittaa osan siitäkin.

Suurimmaksi osaksi ruohokenttiä ja niittyjä ei leikata, mutta ruohonleikkuun tuoksu ja sitä seurannut hajujen leuhdus tuo lapsuuden kesät mieleen: paksu, makea heinän tuoksu. Ja missä niitty, siellä lehmä. Lehmien ominaisuus on kauan sitten unohtunut, mutta nousee nopeasti mieleen ja vie ajatukset lapsuuteen, niihin kesiin jolloin aurinko paistoi aina ja jossa lehmät, lampaat ja hevoset (ajoittain) haisivat siltä, miltä niiden pitääkin haista. Samoja hajuja – tosin ilman lampaita – täälläkin kulkiessa tavoittaa. Tuoksumuistot ovat vahvoja ja kantavat mukanaan näkyjä, kuvia, kosketuksia ja tapahtumia. – Muistiinpanot, Dornach 17.5.2015

Goetheanumin keväisessä tunnelmassa koin pääseväni lähelle tutkimuskohdettani. Tiesin kulkevani samoja teitä, joita hän oli kulkenut. Tiesin katsovani samoja rakennuksia kuin hän. Tiesin kuulevani, haistavani, tuntevani samoja aistimuksia kuin hän. Kaikkein lähimmäs Kersti Bergrothia pääsin läheisessä Arlseheimin kylässä, Ita Wegman -klinikan puistossa. Tiesin Bergrothin käyneen täällä lukuisia kertoja hoidattamassa itseään antroposofisen lääketieteen keinoin ja uskoin, että hän laillani oli istunut puiston lepotuolissa suuren tammen varjossa ja kykenin samastumaan vanhan naisen tuntemuksiin:

Puistossa on helppo levätä ja toipua. Täällä vanha, sairas, väsynyt, ryppyinen ja roikkuva ruumis saa arvostavaa ja kunnioittavaa kohtelua. Sitä hoidetaan lempeästi. Sitä ei tarvitse pyydellä anteeksi tai hävetä. Sitä ei tarvitse peittää meikein, huivein ja

rusetein. Yllättävän läheltä kajahtavat kirkonkellon neljännestunnin lyönnit, turvallisina tai uhkaavina, kuuntelijasta ja tilanteesta riippuen. Aika kuluu täällä hitaasti. Lepohetket, hoitorupeat ja ruokailut rytmittävät päivää. – Muistiinpanot, Arlesheim 18.5.2015

Mietin, miten helpottuneena Kersti Bergroth on aikoinaan astunut klinikan ovista sisään saamaan hoitoa ja huolenpitoa. Miten erilaista hoitoa hän täällä sai verrattuna vaikkapa hänen loppuaikoihinsa suomalaisessa kroonikkosairaalassa. Kirjoitin muistikirjaani puiston lämmössä levätessäni kuin olisin asettunut Bergrothin ruumiiseen ja mieleen, kuin kokemuksemme olisivat yhtyneet ja ryhdyin huomaamattani kirjoittamaan hänen kokemuksistaan minä-muodossa:

Kun on tarpeeksi heikko tai väsynyt, hoitajat tai vapaaehtoiset kuljettavat tai taluttavat puistoon tai parvekkeelle. Auringon lämpö on parantavaa. Kokeiden tulokset ahdistavat, joko nyt tulevat ne tuomitsevat ja loppua enteilevät arvot? Onko tämä viimeinen kertani täällä? Voimakkaat ja rankat hoidot pelottavat ja uuvuttavat, vaikka niiden myötä myös elpyy ja saa lisää aikaa. – Muistiinpanot Arlesheim, 18.5.2015

Lähdeaineistojen, omien eläytyvien aistihavaintojen ja kuvittelun avulla rakentuu kuva siitä, miten Kersti Bergroth oli viimeisen kerran hoidettavana Arlesheimissa. Seuraavana kesänä hän muutti Suomeen ja seuraavana syksynä sai kohtalokkaan halvauksen.

Lopuksi

Aistimusten tai kuvittelun käyttö perinteisessä tietokirjassa ei ole luonnollisestikaan tavatonta tai kiellettyä, mutta useimmiten tietokirjatekstissä pyritään kohti neutraalia tai objektiivista, lähteisiin perustuvaa kuvausta, kun taas narratiivisessa tietokirjassa kirjoittaja on tekstissään vahvemmin läsnä, rakentaa tekstinsä omasta, aukikirjoitetusta näkökulmastaan, usein ainakin osin omiin havaintoihinsa ja kokemuksiinsa perustuen. Tällöin omat kokemukset ja aistihavainnot ovat – autoetnografisen tutkimuksen tavoin – relevantti osa aineistoa.

Jokaisen kirjoittajan on itse määriteltävä, miten kirjoittaa omat kokemukset tai aistimukset osaksi lopullista tekstiä. Milloin on tarpeen ja hyvä kirjoittaa itsensä persoonana mukaan ja milloin liittää aistimukset ja elämykset osaksi kohdehenkilön elämän kuvausta. Toivon, että olen tällä artikkelilla osoittanut, miksi aistit ja kuvittelu ovat erityisiä ja varteenotettavia aineistonhankinnan muotoja. Haluankin lopettaa tekstini tulevan elämäkerran kohtaukseen, joka pohjautuu edellä kuvaamiini aistihavaintoihin, kuvitteluun ja muistiinpanoihin:

Kersti Bergroth istuu lepotuolissa suuren tammen varjossa huopaan kääriytyneenä. Arlesheimin syksy on lempeä, matalalta paistava aurinko lämmittää. Puistossa on helppo levätä ja toipua. Voimakkaat ja rankat antroposofiset hoidot – kylvyt ja hieronnat – pelottavat ja uuvuttavat, vaikka niiden myötä myös elpyy ja saa lisää aikaa. Aikaa elämään, jota pitäisi vielä olla jäljellä.

Antroposofiseen lääketieteeseen kuuluu olennaisena osana hoito ja huolenpito. Klinikalla vanha, sairas, väsynyt, ryppyinen ja roikkuva ruumis saa arvostavaa ja kunnioittavaa kohtelua. Sitä hoidetaan lempeästi. Sitä ei tarvitse pyydellä anteeksi tai hävetä.

Puistossa Kersti Bergroth kirjoittaa kirjettä ystävilleen Italiaan. Kirjeessään hän perustelee monin tavoin sitä, miksi ei haluaisi vielä muuttaa pysyvästi Suomeen, vaikka sukulaiset sitä jo vaativat vedoten hänen korkeaan ikäänsä. Parin kuukauden kuluttua hän täyttää 87 vuotta. Hän ei ole valmis luopumaan Italiassa asumisesta, hän halusi vielä kokea ja tehdä paljon, mutta hänellä on jäljellä vain yksi Rooman kevät.

Jo seuraavana syksynä hän makaisi halvaantuneena suomalaisessa kroonikkosairaalassa. Mutta vielä hänen kirjeensä on toivoa täynnä. Roomassa odotti aurinko ja uudelleen löydetty rakkaus. Suomeen häntä ei houkuttanut mikään. Nyt hän on viimeistä kertaa rakkaassa Dornachissaan, sydämensä kodissa, mutta sitä hän ei vielä tiedä. – Julkaisematon käsikirjoitus ”Kersti Bergrothin elämäkerta”.

Harjoituksia:

1. Kuvaa mahdollisimman elävästi ja yksityiskohtaisesti jotakin juuri kokemaasi tai menneisyydessä tapahtunutta kokemusta, jolla on sinulle erityistä merkitystä. Kuvaa tapahtuman kronologinen eteneminen, käytä tarkkoja ilmaisuja ja kirjoita, mitä näit, kuulit, haistit, tunsit ja miten tapahtumia tulkitsit. Miltä sinusta tuntui? Mikä laajempi merkitys tapahtumalla on? (Gutkind 2012.)
2. Mene johonkin tilaan, paikkaan, tapahtumaan, tilanteeseen, johon haluat perehtyä tarkemmin. Tarkkaile ympäristöäsi ja kirjaa ylös huomiosi keskittyen aina yhteen aistiin kerrallaan: Kuvaa pienintä yksityiskohtaa myöten mitä näet. Mitä kaikkea kuulet läheltä? Entä kaukaa? Mitä haistat? Mitä tunnet ihollasi, hiuksissasi, ruumiissasi? Entä mitä tunnet sisimmässäsi, miltä sinusta tuntuu?

3. Hajuaisti on sidottu tunteisiin, näköaisti ajatteluun, kuuloaisti tunteisiin, kun taas tuntoaisti herättää kosketusmuistoja. Listaa pelottavia, rauhallisia, jännittäviä ja romanttisia paikkoja elämäsi varrelta. Valitse listasta yksi paikka, jota kuvaat vain yhtä aistia käyttäen mahdollisimman tarkasti ja yksityiskohtaisesti – esimerkiksi pelottavaa paikkaa kuuloaistin avulla. Ota esiin jokin tuttu tuoksu, kuten vaikkapa kaneli, salmiakki, appelsiini, kahvi. Mitä muistoja se tuo mieleesi? (Sanataiteilijat Veera Vähämaa ja Jasmine Westerlund.)

Lähteet

Gutkind, Lee. 2012. *You Can't Make This Stuff Up. The Complete Guide to Writing Creative Nonfiction – from Memoir to Literary Journalism and Everything in Between*. Boston: Da Capo Press.

Kankimäki, Mia. 2013. *Asioita jotka saavat sydämen lyömään nopeammin*. Helsinki: Otava.

Karjula, Emilia. 2014. Muusat kirjoittajan tukena. Erään taiteellisen tutkimusmatkan alku. Teoksessa *Kirjoittamisen taide & taito*, toim. Emilia Karjula, 153–176. Jyväskylä: Atena.

Kouri, Jaana, toim. 2015. *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto.

Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja. 2008. *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Linturi, Jenni. 2014. Aineistot kirjoittajan apuna. Teoksessa *Kirjoittamisen taide & taito*, toim. Emilia Karjula, 31–47. Jyväskylä: Atena.

Mahlamäki, Tiina. 2005. *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä. Eeva Joenpellon Lohja-sarjan tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

– – –. 2015. Salatieteiden ytimeistä. Goetheanum ja arkistot. Blogiteksti sivustolla *Uskontotiedettä Turun yliopistossa*, 15.5.2015.

<https://uskontotiedettaturunyliopistossa.wordpress.com/2015/05/15/salatieteiden-ytimeista-goetheanum-ja-arkistot/> (sivuilla vierailtu 19.6.2016.)

– – –. 2015. Aistikirjoittamista. Blogiteksti sivustolla *Nostetaan teksti pöydälle*, 18.5.2015, <https://tituma2.wordpress.com/2015/05/18/aistikirjoittamista/> (sivulla vierailtu 19.6.2016.)

Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka toim. 2010. *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Kultaneito VIII.

Rantala, Janne Juhana. 2010. Antropologi oom-ringissä – aistihavainto kenttätöyssä. Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toim. Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo, 258–284. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Kultaneito VIII.

Uotinen, Johanna. 2010. Kokemuksia autoetnografiasta. Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toim. Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo, 178–189. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Kultaneito VIII.

Utriainen, Terhi. 1996. Paikalla silmänä ja ruumiina. Sanoja moninaisesta kenttätöystä, tiedon asennoista ja kesäisistä kokemuksista vanhojen naisten kylässä Aunuksessa. Teoksessa *Näkökulmia karjalaiseen perinteeseen*, toim. Pekka Hakamies, 269–287. Helsinki: SKS.